

Kutya az ókori Közel-Keleten

Egyiptom, Mezopotámia és Anatólia

Az ókori Közel-Kelet három nagy civilizációs területén – Egyiptomban, Mezopotámiában és Anatóliában – a kutyáknak összetett szerep jutott, amely azonban régióként eltérő hangsúlyt kapott. Érdekes ellentmondás mutatkozik a szövegek és képzőművészeti ábrázolások, valamint a régészeti állattani (archeozoológiai) eredmények között: az előbbieket nagy változatosságával szemben a talált kutyacsontok meglehetősen homogének.

Egyiptom: háziállat és vadászat

Egyiptomban a temetkezések és ábrázolások alapján a kutya fogalmába be-

letartoztak az ott ismert kutyafélék is (hiéna, sakál, farkas, róka). A kezdetektől háziállatként és a vadászat segítőjeként is tartották őket. A sírokban gyakran helyet kaptak kutya-játékfigurák is. A korai ábrázolásokon egy hegyes, álló fülű, rövid farkú vadászkutya és egy hosszú farkú, lógó fülű ebfajta látható; majd a III. évezred legvégétől megnő a változatosság.

Azt, hogy a kutyák nagy becsben tartott háziállatok is voltak, jól mutatja egy korai (a Kr. e. III. évezred első negyede) abüdoszi kutyatemetkezés, ahol az egyik első király kedvenc kutyáinak külön kis sztéléket állítottak, melyre felvésték neveiket is. Több halotti sztélén az elhunyt széke alatt hever kedvenc

Egyiptomi kutyamúmiák a Louvre kiállításán. Az ebek mumifikálása különösen a görög-római időkben vált népszerűvé, ekkor a sakálfejú alvilágisten, Anubisz állataként tisztelték őket

kutyája. Nem meglepő tehát, hogy az ebek gyakran emberi neveket viseltek. A Középbirodalom egyik királya, II. Antef (Kr. e. 21. század) sztéléjén a király lábánál öt kutya hever, nevük egyes értelmezések szerint vadász mivoltukra utal. Őrzésre is használták őket már a Kr. e. III. évezredtől, s ekkor háziassították a hiénát is, kifejezetten élelemforrásként. Az évezred végétől az Újbirodalom első feléig (Kr. e. 14. század) létezett a *kutyák őrzője tisztség*, melyet többen viseltek, mivel egyszer az ő fel-

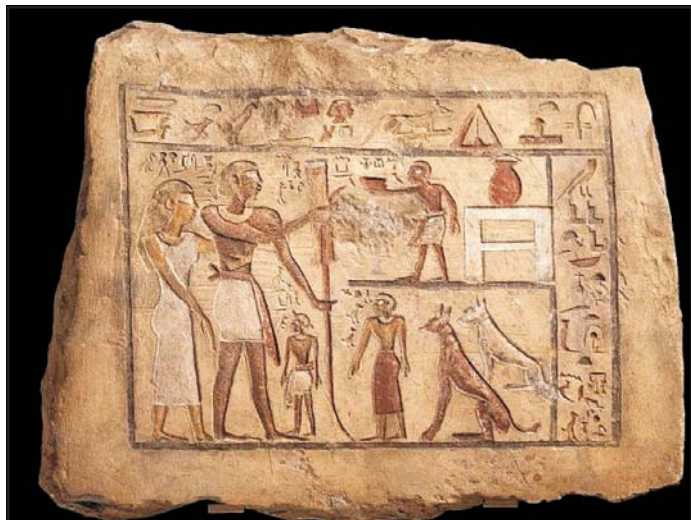
A házikutya

A házikutya (*Canis lupus f. familiaris* L., 1758) a farkas domesztikációja révén jött létre. A legkorábbi háziassított kutya lelete a Kr. e. 12 000 körüli időből, a közel-keleti Paleogawra-barlangból származik. Európában a legkorábbi leletet a türingiai Knie-barlangban találták, a Kr. e. 8300 körüli időkből. A domesztikált állat először valószínűleg a vadászatban segített az embernek, majd vigyázta a házat és csak ezután lett az állatot tenyésztő ember segítségével. A házikutya legkorábbi ábrázolásai közé tartoznak a Kr. e. 4–3. évezredből származó délnyugat-ázsiai és egyiptomi emlékek, amelyeken később már a rasszjelek is megfigyelhetők. A különböző fajták fokozatosan alakultak ki. A húsát több helyen fogyasztották, tetemét áldozatok bemutatására is felhasználták.

Forrás: Magyar néprajz nyolc kötetben, 2. köt.: Gazdálkodás (Főszerk. Paládi-Kovács Attila, szerk. Szilágyi Miklós). Bp., Akadémiai Kiadó, 2001, 800. o.

Közel hétezer éves barlangfestmény a líbiai sivatag barlangjában

Családjá és szolgálai mellett kutyái is helyet kaptak a kőtáblán.
Nenu núbiai katona mészkő sztéléje, Kr. e. III. évezred

ügyelőjükről is említést tesznek. E korban a sivatag ellenőrzésére, az oda menekültek és a betörő nomád törzsek megfigyelésére is használták a kutyákat. Az Újbirodalomban új szerepkörben tűnnek fel: Tutanhamon egyik szantálfa dobozkáján a harci kocsiról nyilazó király mellett az *ellenséges harcosokat marcangoló kutyákat* láthatunk.

A Középbirodalom idején már kóporsóba is tették a kedvenc állatokat. Az *ebek mumifikálása* különösen a görög-római időkben vált rendkívül népszerűvé, mivel ekkor a sakálfejű alvilágisten, Anubisz állataként tisztelték őket. Egy kevésbé jelentős had- és halálsten, Upuaut álló, ritkában fekvő kutya alakjában jelent meg, s noha a görögök a farkassal azonosították, mindkét isten állatemetőiben kutyákat helyeztek el. Kutyatemetőket több helyről, így a nagy nekropoliszokból, Abüdoszból, Thébából is ismerünk.

Csatajelenet Tutanhamon (Kr. e. 1335–1325 körül) szantálfa dobozkájáról:
a harci kocsiról nyilazó uralkodó előtt az ellenséget marcangoló kutyák rohannak

Anubisznak, az alvilág istenének öltözött pap halottat balzsamoz.
Falfestmény Szennedzsem sírjából, Kr. e. 1200 körül

Szintén a vallási élet része volt, hogy az Ó- és Középbirodalom alatt kutyaszobrocskákat vagy fejeket amulettként is viseltek, s legalább négy Künopolisz (Kutyaváros) nevű településről tudunk, ahol az állatokat kiemelt tisztelettel kezelték.

Kóbor kutyákról is történik említés, számuk különösen az Újbirodalom idején nőtt meg. Talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy néhány szöveg Egyiptom legyőzött *ellenségeit a kutyákhoz hasonlítja*.

Mezopotámia: védelem és gyógyászat

A mezopotámiai felfogás szerint a kutya rokona volt az oroszlán és a többi nagymacska is. A *különböző fajtákat* város, terület vagy szín alapján különböztették meg. Az itteni kutya nagy testű, erős állat lehetett, hiszen erejét az Anzu-madár (mitikus oroszlánfejű sas) karmához és az oroszlán mancsá-

hoz hasonlították, s erősebbnek mutatták a farkasnál.

Mezopotámiában a kutyák szabadon kószáltak a városokban, láncra csak ritkán verték őket; fontos feladatot láttak el, hiszen *őrizték a várost* a kóbor vadaktól, elsősorban a rókáktól, és eltakarították az utcára kiöntött háztartási hulladékot. Gyakran azonban az *embereket is megtámadták*: ismerünk kutyaharapás elleni ráolvasást, és mivel e táblákon a skorpíó- és kígyómarással együtt említik, jelzi, hogy problémát jelenthetett a veszethez is. Jellemző, hogy a talált gyereket a kutya szájából kivett gyerekek hívták. Talán ezért vált a későbbiekben a „kutya” az egyik legsértőbb szitokszóvá.

A városok őrzésén és tisztításán kívül a kutyáknak más szerep is jutott. *Őrizték az állatállományt*, s e „munkájuk” miatt egyes időszakokban fejadagot utaltak ki nekik, mely kenyérnek való lisztből és halból állt. Takarítani pedig nemcsak a településeken kellett: a *temetetlen halottak eltüntetését* sem elsősorban a keselyűkkel és más dögevőkkel hozták kapcsolatba, hanem a kutyákkal. Emellett természetesen vadászatokon is használták őket: már a Kr. e. IV. évezred végén feltűnnek pecsétengereken ilyen szerepben. A legismertebb kutyás vadászcenék Assur-bán-apli asszír király (Kr. e. 668–627?) ninivei palotájának domborművein láthatók. Ezen ábrázolások szerint a nagyvadakra dog-, a nyulakra agárfélékkel vadásztak. Kutyákkal foglalkozó emberekről és kutyafelügyelők-ről rendszeresen tesznek említést. Az

Vadászkutyák egy asszír palota domborművén, Kr. e. 7. század

asszírok élelemként és harcban azonban sosem használták a kutyákat.

A kutya a mezopotámiai *szellemi életben* is helyet kapott. Egy istenlista felsorolja a babiloni főisten, Marduk négy kutyájának a nevét is, ám a kutya nem neki, hanem a gyógyítás és egyúttal Iszin város istennőjének, Gulának volt az állata, s a Kr. e. II. évezred első

felétől az ülő kutya öt szimbolizálta. Az istennő iszini templomának rámpájába 30 kutya tetemét ásták el; e temetések a Kr. e. II. évezred végéről valók. Az istennőnek különböző anyagból készült *kutyaszobrokat* ajánlottak fel, s II. Nabú-kudurri-uszur babiloni király (Kr. e. 604–562) egy feliratában külön megemlíti, hogy a babiloni Gula-templom kapui alá aranyból, ezüsből és bronzból készült kutyákat helyeztek. Ez azonban már átvezet a kutya egy másik feladatához: a *gonosz démonok ellen védte a házak ajtóit, ablakait*. Gyakran több szobrot is elhelyeztek a bejáratoknál vagy azok alatt, és varázsszöveget írtak a figurákra. Assur-bán-apli ninivei palotájánál az egyik ajtó alá öt különböző színűre festett agyagkutyát temettek. Az is előfordult, hogy a kutya negatív szerepben jelent meg: egy szintén II. évezred eleji ráolvasásban a kereskedőkre leselkedő veszélyt egy dombon heverő és a karavánt figyelő fekete kutya testesíti meg, és fennmaradt egy könyörgés, melyben a kisgyermeket elragadó gonosz női démont, Lamastut arra kérik, hogy tartsa távol a kutyáját.

Gula istennőnek szentelt fogadalmi kutyaszobor Girszuból, Kr. e. 1894–1866

A kor embere számára a ráolvasások és amulettek voltak a legfontosabb eszközök a különböző bajok távol tartására, a gyógyulás elősegítésére. Emellett azonban a *gyógyászatban* szerephez jutott a kutya is: különböző gyógykészítményekben használták egyes testrészeit, szőrét vagy ürülékét.

Anatólia: kutyák a templomban

A fenti, a karavánokra leselkedő kutyától óvó ráolvasás az anatóliai Kanis (ma Kültepe) városából, az ottani asszír kereskedelmi kolónia telepéről

Kutyatemető Askelóban

A Bibliából ismert filiszteus város, Askelón a kora bronzkortól a hellenisztikus korig jelentős település volt. A helység feltárása során került elő a perzsa rétegekből (Kr. e. 5. század) az *ókori világ legnagyobb kutyatemetője*. Magában a városban ezernél is több kutyát temettek el, legnagyobb részüket a tengerparton, egy raktárépület mellett. A kutyákat az oldalukra fektetve, farkukat a hátsó lábuk mögé igazítva,

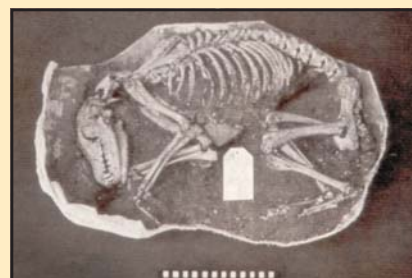
Ásatások Askelóban. Itt találták a legtöbb kutyatemetet

keskeny gödrökbe temették; életkoruk és nemük változó, majdnem kétharmaduk kölykkutya volt. A csontvázakon erős szakos halál nyoma nem látható.

A városon belüli koncentrált temetés és a gondos elrendezés *szakrális jellegű tevékenységre* utal, ám a párhuzamok megtalálása nem egyszerű. Askelónt ebben az időben többféle kulturális hatás érte: perzsa, egyiptomi, mezopotámiai, föníciai, és ekkor már görög befolyással is számolni kell. Az egyik elképzelés szerint a perzsák a mezopotámiai gyógyító istennőnek, Gulának áldoztak ily módon. Mind időben, mind területileg valószínűbb azonban a föníciai párhuzam: egy Cipruson épített föníciai templom kortárs felirata szerint a kutyák és kutyakölykök valamilyen kapcsolatban álltak a templommal. Ezt a párhuzamot támasztja alá az Askelón e rétegeiből előkerült nagyszámú egyéb föníciai lelet is. (Az egyiptomi hatást mind a mumiifikálás, mind a kutyafélékhez kapcsolódó istenek kultuszának hiánya kizárja.)

A jelenség nem egyedülálló: jóval kisebb méretekben ugyan, de perzsa kori kutyatemetkezésre bukkantak a közeli Asdód városában, valamint jóval távolabb, a mai Irán területén található Lod nevű településen.

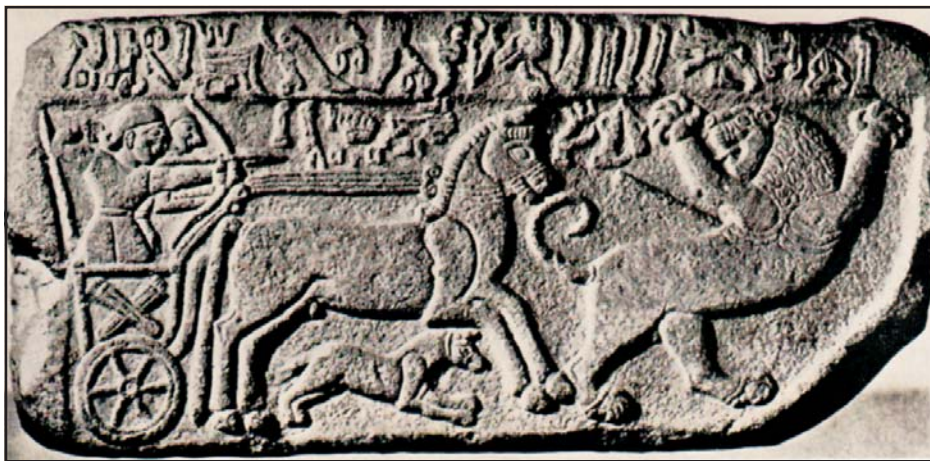
Jó állapotban megőrződött kutyacsontváz

került elő. Anatóliában azonban már ezt megelőzően is találtak kutyatetemeket: Alaca Hüyük kora bronzkori (III. évezred) temetőjében a halottak mellett gyakran feküdtek kutyacsontvázak is: a háziállatok a síron túl is óvták gazdáikat.

Az írásos emlékek megjelenésétől (a II. évezred eleje) jól elkülöníthetők a kutyák funkciói. A vadászat mellett (amire egy kora bronzkori, szintén Alaca Hüyükben talált dombormű a legjobb bizonyíték) használták egyszerű háziállatként és terelőkutyaként is. Vadászatra és terelésre külön képezték az állatokat, így értékük is magasabb volt. A hettita törvények szerint, ha valaki elpusztít egy egyszerű kutyát, egy sékel ezüstöt köteles fizetni, egy va-

Bajelhárító rítusok

A kutyák és kutyakölykök gyakran szerepeltek a hettita bajelhárító rítusok résztvevőiként. Egy, a királyi párt egy gonosz madártól óvó szertartás során éjjelre faggyúból készült kutyát állítottak a hálószoza ajtajához, hogy őrizze az uralkodó és hitvese álmát, nappal kutyakölyköt lóbáltak a pár és a palota sarkai felé, hogy a gonosz ne settenkedjen vissza. Egy gyógyító eljárás során kutyával nyalatták a beteget, hogy „lenyalja” róla a betegséget. Több esetben (kölyök)kutyára vitték át a rontást, majd megölték, és elföldelték vagy elégették, így tisztítva meg az egyént a bajjuktól. Egészen különleges módon szabadult meg a hadsereg egy vesztes csata átkától: egy folyó mellett kettévágtak egy embert, egy kecskegidát, egy kutyakölyköt és egy süldómalacot, egy galagonyából emelt kapu két oldalán tüzet gyújtottak, majd a seregnek a kapun keresztül a félbevágott tetemek között kellett átvonulnia. E rituálé valamilyen formában tovább élhetett a Kr. e. I. évezredben is: Szardeiszbén, az egykori lüd fővárosban Hérodotosz szerint Xerxész úgy büntette meg a legidősebb fia hazaengedéséért könyörgő lüd férfit, hogy a fiú testét kettévágatta, az út két oldalára tetette és a görögök ellen induló perzsa sereg átvonult közöttük (A görög-perzsa háborúk, VII. 38–39.).

Oroszlánvadászat kutyával. Újhettita dombormű Malatyából, Kr. e. I. évezred eleje

dáskutyánál azonban 12, terelőkutyánál már 20 sékel a büntetés. (Ugyanezen törvényekben egy juh 1, egy tehén 10, egy igavonó ökör 12 sékelbe kerül.) Maguk a pásztorok kifejezetten alacsony státusú emberek voltak, gyakran hadifoglyok vagy szolgák végezték e feladatot, ugyanakkor a felelősségük roppant nagy volt, a képzett ebek tehát komoly segítséget jelentettek. Mindezen feladatok fölött állt azonban a kutyáknak a vallási életben betöltött, az Egyiptomban, illetve Mezopotámiában tapasztaltnál is nagyobb szerepe.

A hettita vallás egyik meghatározó szereplője volt a Nap: az egyik fő istenség egy ismeretlen helyen fekvő város, Arinna napistennője, és magát az uralkodót is a Nappal azonosították. Feltehetően mezopotámiai hatásra a Nap egyúttal az igazság istenének szerepét is betöltötte, s egy hettita nyelvű, Enlil fiához, a Naphoz írt himnuszban mint az igazság atyját nevezik meg, aki eldöntötte a kutya és a disznó viszályát (sajnos e viszályról nem tudunk többet; elképzelhető, hogy egy szintén Mezopotámiából átvett irodalmi műfaj, a vetélkedés egyik darabjáról van szó). Nikkal holdistennőnek és Jarrinak, a dögvész és a háború istenének templomában kutyákat tartottak, számukra külön fejadagot utaltak ki, sőt Nikkal állatainak különleges, hajó alakú, vérrel és birkazsírral töltött cipőcskákat készítettek.

Érdekes, archaikus vonása a hettita vallási életnek az állatmaszkos figurák gyakori előfordulása. A helyi, hatti eredetű Teteshapi, a vadállatok és a vadászat istennője ünnepén kutya-, leopárd-, farkas- és medvemaszkos

táncosok szerepeltek. A kutyamaszkos emberek a nagy hettita állami ünnepeken hol egyszerű házi- vagy terelőkutyákat, hol vadászokat jelenítettek meg (az egyes vadásztársulások különböző állatmaszkot hordtak). A hosszú újévi ünnep elején egy italáldozat során a kutyamaszkosok ugatása és hárfazene kísérte a szertartást, de feltűntek az ünnep alkalmából megrendezett futóversenyen, ajándékot is kaptak a királytól, és az egyik befejező italáldozat önálló elemeként leborultak előtte. Egy másik, a hettita király őszi hadjáratainak végén rendezett hosszú ünnepen a kutyamaszkosok szarvasmarhákat és juhokat tereltek össze, feltehetőleg áldozati célból. Egy harmadik, szintén többnapos ünnepen meg is ajándékozták őket.

A kutyák változatos alkalmazása a későbbiekben is megfigyelhető: a Kr. e. I. évezred elején készültek Milidben (a mai Malatya), egy újhettita városállamban oroszlán-, illetve szarvasvadászatot ábrázoló domborművek, amelyeken vadászebek láthatók. A vallási élet része lehetett az a kutyatemetkezés is, melyet Szardeiszbén tártak fel a perzsa megszállás időszakából (Kr. e. 4. század). Elképzelhető azonban, hogy e jelenség már a másutt is megfigyelhető perzsa kutyatemetkezések sorába illeszkedik.

PÁLFI ZOLTÁN

Ajánlott irodalom
Bryce, Trevor: *Life and Society in the Hittite World*. Oxford, 2002; Kemp, Barry: *100 hieroglifa. A világ egyiptomi szemmel*. (Ford. Árokszállásy Zoltán). Bp., é. n.; Gilbert, Allan S.: *Flora and Fauna of the Ancient Near East*. In: Sasson, Jack M. (ed.): *Civilizations of the Ancient Near East*. New York, 1995. I. 153–174.